

מה נספר לילד ולילדה כשישאלו כיצד באים תינוקות לעולם?

ד"ר תמר לוז גרבר

תקציר

ספרים רבים נכתבו במטרה לעזור להורים ולמחנכים לתווך לילדים צעירים מידע על השאלה "כיצד באים תינוקות לעולם?", באופן התואם לגילם. הספרים מספקים מידע על הבדלים בין המינים, יחסי מין, הפריה, היריון ולידה, ותפקידם לעורר שיחה בנושא. מאז שנות ה-90 לא נערך בישראל מחקר הבוחן ספרים אלה. המחקר הנוכחי בדק כיצד מוסברות סוגיות אלה בספרות לילדים שנכתבה בשנות האלפיים והוא מתמקד בשאלות: מהי סמכות הכותב/ת, מה תפקיד סיפור המסגרת, מהי רמת פירוט המידע והאם האיור והתוכן תואמים לילדים בגיל הרך.

המחקר בוחן חמישה ספרים שראו אור בישראל בעשרים השנים האחרונות (נכתבו עברית או תורגמו). הקריטריונים לבחירת הספרים הם: פורמט המיועד לגיל הרך (כריכה קשה, איור בכל עמוד, אורך הטקסט ומורכבותו); הספר מיועד להקראה של מבוגר (יש פנייה למבוגר המקריא); לספרים יש סיפור מסגרת עלילתי והגיבורים הם ילדים בגיל הרך.

מצאי המחקר מראים כי במאה ה-20 הספרים נכתבו בידי מומחים (רופאים פסיכולוגים או יועצים חינוכיים), שהעבירו את המידע בכובד ראש וברצינות, ואילו במאה ה-21, הסמכות עברה לסופרים/ות ולמאיירים/ות והם משלבים בהם הומור. ההומור מתבטא בחזרה על הסברים מסורתיים שגויים (מיתוס החסידה וכדומה), לעג למבוגרים הנבוכים ושילוב בדיחות המיועדות למבוגר (כמו תנוחות משגל). ברוב הספרים שנבחנו הגיבור הוא בן, ספר אחד מציג אח ואחות. ניכרים פערים גדולים בין הספרים ברמת פירוט המידע, לעיתים החינוך המיני הופך משני לסיפור המסגרת. האתגר לאייר ספר בלא פורנוגרפיה, מביא להבחנה בין סגנון איורי סיפור המסגרת לאיורי ההסברה המינית, המצוירים בקו שונה ומתיילד (עיגולים וקווים ללא עומק, ופחות צבע).

המסקנות העולות מהמחקר הן שחסרים פרמטרים לבחינת התאמת התוכן לגיל הרך. סגנון האיור בספרים מעיד על תפיסה של מבוגרים כי הקו הילדי ברור יותר לילדים, וכי הוא מהווה פתרון המצמצם תחושה של פורנוגרפיה. כמו כן עולה סוגיה מגדרית, שכן מלבד ההבדלים הביולוגיים בין המינים, קיימת הבניה חברתית ובה הגיבור הסקן הוא זכר. תהליך חיפוש התשובה לשאלה מדגיש כי גם במאה ה-21 הנושא עדיין אינו פשוט להסברה.

מילות מפתח: ספרות ילדים, גיל רך, חינוך מיני, הבדלים בין בנים ובנות, הפריה, היריון ולידה,

איור.

סרט הילדים המפורסם **דמבו הפיל המעופף** (וולט דיסני, 1941), מתחיל בתמונה של עשרות חסידות עפות בשמיים וכל אחת מחזיקה במקורה חיתול בד ובו תינוק. אחת החסידות מביאה את דמבו אל אימו הפילה הנמצאת בכלוב בקרקס. היה אפשר לשער שמיתוס החסידות המיוצג בסצנה הזו באופן אבסורדי ייעלם במהלך השנים, אולם הוא התקבע בתודעה כמוסכמה משעשעת לדרך הגעתם של ילדים לעולם ומככב בסרטים¹ ובספרי ילדים.

מישל פוקו התייחס לנושא המיניות של ילדים. לטענתו, ילדים נתפסים כחסרי מיניות מאחר שמין כרוך בשיח הציבורי בערכים של גסות, חטא, סטייה, פשע וסכנה, וילדים נתפסים כטהורים ותמימים. לכן זו "סיבה מספקת למנוע אותם מהם, סיבה מספקת לאסור עליהם לדבר על-אודותיו" (פוקו, 1996 [1976], עמ' 7-8). אולם, ילדים בגיל הרך מביעים סקרנות בנוגע למיניות, לצד דברים אחרים הסובבים אותם. בין השאר, הם לומדים על גוף האדם, איבריו ותפקידיהם. הורים רבים מתקשים לקיים עם ילדיהם שיחה על רבייה או מין, ודרך התמודדותם עם הנושא מבטאת את התלבטויותיהם איך לשמר תמימות ילדית, ומהו המידע הרלוונטי שראוי לחשוף, מבלי להבהיל, לפרוץ טאבו או להציג פורנוגרפיה.

החברה בישראל מגוונת, קיומו של שיח על תכנים אלה משקף תפיסות חברתיות-תרבותיות ומגזריות שונות. חשוב שההורים ימסרו את המידע לילדיהם כחלק מהגדרה של נורמות משפחתיות (בליר, 2016). הם שיקבעו על מה מדברים במשפחה, באילו מילים משתמשים ומהו היחס הראוי לגוף ולעירום. ספרי ילדים מסוגת הספרות המידעית-דידקטית נכתבו כדי לעזור להם במשימה. ספרים אלה נועדו להסביר תופעות, לספק עובדות, להנחיל השקפת עולם ונורמות חברתיות (אלמוג וברוך, 1996). ספר מידעי מסביר עובדות באופן ריאליסטי, מעבד ידע אנציקלופדי לצורה ספרותית בתוך סיפור מסגרת, ולכן אין לבחון אותו בכלים אומנותיים גרידא (אלמוג וברוך, 1996).

מירי ברוך בספרה **ילד אז-ילד עכשיו** (1991), חקרה את השתנות תפיסת הילדות וייצוגה בספרות הילדים. הפרק העוסק בחינוך מיני בספרות ילדים, מובא כחלק ממחקר תרבותי-היסטורי. לטענתה, בשנות ה-40 של המאה ה-20, הנושא נעדר לחלוטין בספרים שיועדו לילדים והתפרסמו בארץ. לא היה אפילו ספר אחד שעסק בהבדלים בין המינים, במיניות או בהיריון. על דרך בואם של תינוקות לעולם רווחו אגדות וסיפורי עם ידועים שיצרו מיתוסים על הולדה נסית.² ספרי היען הראשונים בנושא שפורסמו בישראל הציגו תהליך רבייה של בעלי חיים (ברוך, 1991). "ראוי לציין,

1 למשל הסרט **חסידות** משנת 2017 מציג חסידות המביאות תינוקות, ורוצות לשפר את מערך המשלוחים. קדימון: <https://www.youtube.com/watch?v=vzULRNTPZe0>

2 עור לבן כשלג ושפתיים אדומות כדם, צפרדע בישרה את לידת היפהייה הנרדמת ורפונול נולדה מפרח הפעמונית (ברוך, 1991).

כי מרבית היצירות לא נכתבו כספרות יפה, אלא כספרות יען, שעיקרה הקניית מידע. הספרות יועדה לילדים עצמם וכאמצעי עזר להורים הנבוכים" (ברוך, 1991, עמ' 98). מחקרה של ברוך הציב בסיס לבחינת ספרות זו המיועדת לילדים הצעירים, אולם מאז פרסומו לא נערך מחקר מקיף בנושא.

במאה ה-21 ראו אור מגוון ספרי חינוך מיני (ראו נספח). המידע המוצג בהם מגוון: לעיתים הספר מתמקד בתהליך האמבריוולוגיה, מהיריון עד הלידה, מבלי להיכנס לתיאור ההפרייה³ (ספרים אלו לא נכללו בנספח). נוסף על אלה, יצאו לאור ספרים בנושא הגוף ופרטיותו המזהירים ממגע אסור⁴ וספרים על סוגי משפחות ובהם התייחסות להריונות שנוצרו בעזרת פונדקאות, בנק הזרע, תרומת ביצית ועוד.

המחקר הנוכחי בחן ספרי ילדים המסבירים כיצד באים תינוקות לעולם, שפורסמו בישראל משנות האלפיים בפורמט המיועד לגיל הרך (כריכה קשה, איור בכל עמוד, אורך הטקסט ומורכבותו). הספרים מיועדים להקראה של מבוגר (יש פנייה למבוגר המקריא), יש בהם סיפור מסגרת עלילתי וגיבוריו הם ילדים בגיל הרך (מתינוק ועד ילד בגן). סיפור המסגרת מציג ילד העסוק בשאלה כיצד באים תינוקות לעולם. מתוך המגוון הקיים, נבחרו חמישה ספרים שראו אור בישראל. בלא יד מכוונת, נבחרו ספרים שכתבו ואיירו נשים. שלושה מן הספרים הם של כותבות ישראליות, ושניים – מתורגמים.

הספרים הם: **אנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003), **אמא הטילה ביצה!** (קול, 2003 [1994]), **ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** (פרנקל, 2015), **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016 [2014]), **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021).

מחקר זה ממשיך את מחקרה של ברוך (1991), שהתמקד בניתוח הטקסט ופירוט המידע המצוי בו, ומוסיף עליו קטגוריות הבוחנות את התאמת הספר אל קהל היעד ואת הפנייה אל המבוגר המקריא. שאלות המחקר הן: מהי סמכות הכותבות? מה תפקיד סיפור המסגרת? מהי רמת פירוט המידע והאם האיור והתוכן תואמים לילדים בגיל הרך.

בטרם יוצגו ממצאי המחקר, נסקור את הקשר בין התפתחות הסקרנות המינית בקרב ילדים, תפקידו של המבוגר המקריא בתיווך הנושא, ותפקיד האיור בהשלמת המידע. נבחן את התפתחות ספרות החינוך המיני לילדים בישראל ונציג את הספרים המרכזיים בתחום זה שראו אור בארץ במאה ה-20.

3 לדוגמה: **בבטן של אמא** (סוונסון, 1997).

4 לדוגמה: **מוטב להיזהר ולא להצטער** (גורדון, 1996), **הגוף שלי הוא רק שלי** (פדר, 2012), **סקיי, השמיעי קול!** (בולצמן, 2015)

התפתחות סקרנות מינית בקרב ילדים

ילדים בגיל הרך לומדים באמצעות חקירה ושאלת שאלות. בגיל שלוש הם שואלים שאלות המעידות על יכולת קוגניטיבית: "איך", "למה" ו"כמה". סביב גיל ארבע-חמש הם עוברים מחשיבה קונקרטי-מוחשית לתחילתה של חשיבה מופשטת (שיפרין, 1994). שאלות כמו "איך נולדת?", ו"איך באים תינוקות לעולם?" תואמות את תהליכי ההתפתחות ומעידות על סקרנות טבעית וחקרנות (קוואנה-ג'ונסון, 2000, בלייר 2016). התעלמות מסקרנות מינית מעידה שהנושא הוא בגדר טאבו (אשר, 2010).

פרויד היה הראשון לטעון, בראשית המאה ה-20, כי קיימים דחפים מיניים מילדות. לשיטתו בגיל שלוש הילד עובר משלב אנאלי (עיסוק בשליטה בסוגרים וגמילה) לשלב גניטלי (גילוי אברי המין, הבדלים בין המינים ואוננות) (פרויד אצל טיאנו, 1997, עמ' 7-11). אריקסון טען שהזהות המינית הינה חלק מהזהות העצמית המתקבעת סביב גיל שלוש. בין גיל שלוש לחמש הילד נמצא בשלב היוזמה-אשמה. הוא בודק את יכולותיו, מפתח סקרנות ודמיון בתחום המשחק ובתחום המין (אריקסון אצל טיאנו, 1997, עמ' 93-108). לעומתם, טענה להמן שסקרנות מינית מתעוררת כבר בגיל שנה וחצי כאשר תינוק מגלה את אברי המין החיצוניים ובודק אותם. סקרנותו גוברת בגילאי שלוש-ארבע כשהוא חוקר את האיברים בתהליך הגמילה (להמן, 1970). ילדים הנחשפים לעירום של בני משפחה או חברים, מכירים מגיל צעיר הבדלים בין זכרים לנקבות (סויסדורף, 1967). הפסיכולוגית טוני קוואנה ג'ונסון טענה: "החקירה המינית הבריאה והטבעית בגיל הילדות היא תהליך איסוף מידע שבו חוקרים הילדים את גופם שלהם וזה את גופו של זה על ידי הסתכלות ומגע" (קוואנה ג'ונסון, 2000, עמ' 17). החקירה נערכת בקרב בנים ובנות, בדרך כלל בקרב חברים קרובים בגיל ובממדי הגוף. ילדים חווים תחושות מענגות כשהם נוגעים באברי מינם, פעילות זו שונה מסיפוק מיני של מבוגר, ועיקרה חקירה וסקרנות. הסקרנות משקפת תכונות ודחפים מולדים ולא בהכרח חשיפה לניצול מיני. הורים נדרשים לאפשר סקרנות זו אגב הסבר הנורמות המקובלות, בהתאם לגיל הילד (בליר, 2016). תגובה לא מכבדת מצד הורה תעורר בילד רגשות בושה או אשמה (קוואנה גונסון, 2000).

תפקיד המבוגר כמתווך

ההורים הם סוכני סוציאליזציה מינית במובן הרחב. הם מלמדים את הילדים את שמות איברי הגוף, מדברים על אהבה ונישואין (Stone, Ingham, & Gibbins 2013; Martin & Luke 2010); הם גם מזהירים מפני מגע מותר ואסור כאמצעי למניעה של התעללות מינית, אך פחות משוחחים על מיניות בריאה (Martin & Luke 2010). מחקר שערכו בארה"ב מרטין וטורס (Martin & Torres 2014), בחן תהליכי סוציאליזציה לחינוך מיני בקרב הורים וילדי גן, ומסקנתם היא שהורים מצפים לשאלות הילדים ונבוכים לספק תשובות. מחקריו של

וולקר באנגליה הראו כי הורים נמנעים מחינוך מיני עקב מבוכה לשוחח על מין, חוסר מודעות, חוסר ידע, היעדר ביטחון עצמי או כישורי תקשורת לקויים. אולם הוכח כי פתיחות משפחתית לשיחה על מין משפיעה לטובה על מתבגרים וממעטיה הריונות לא רצויים. וולקר המליץ להתחיל חינוך מיני בגילאי בית הספר היסודי, ואף מוקדם יותר, וטען כי המבוכה פוחתת ככל כשמתחילים בגיל צעיר. חינוך מיני הנעשה לאורך שנים באופן טבעי הופך לחלק מהאתוס המשפחתי (Walker, 2001; Walker, 2004).

המדריך הישראלי להורים (כוכבי ורביב, 2007) הוא ספר נפוץ בקרב הורים בישראל. הפרק המוקדש להתפתחות מינית של ילדים בגיל הגן מדגיש כי הורים מופתעים לגלות שלילדים יש ידע מסוים בתחום. להורה יש תפקיד בתיווך הידע לילד. המחברים ממליצים להשיב על השאלות ברצינות, בכנות ובסבלנות, לספק הסבר פשוט התואם את הבנת הילד. הורים המתחמקים מתשובה "עלולים להעביר מסר שמין הוא דבר אסור, מביש או מלוכלך [...] אין צורך לענות לילד על שאלות שבכלל לא שאל, או להרחיב יתר על המידה בנושאים שהוא עדיין לא בשל לעכלם" (שם, עמ' 365). ההמלצה היא לענות בהתאם לאופי הילד, לרמת הבנתו, ולהדגיש את הפן הרגשי בתהליך (בלייר, 2016). כמו כן, חשוב להקנות שם תקני לאיברי הגוף, כינויים או שמות משפחתיים יכולים לעורר מבוכה כאשר הילד ישתמש בהם בחברה (להמן, 1970).

ספרי הדרכה להורים ולאנשי מקצוע בתחום החינוך מיני

מטרת סקירת ספרי הדרכה בתחום החינוך המיני היא להראות להורים ולאנשי חינוך מהו מצאי הספרים הקיים, כדי להכין עצמם לשיחה בנושא זה עם ילדים ונוער. מצאי הספרים בעברית איננו רב, אף שנוספו ספרים במהלך השנים, עדיין חסרים ספרים הממוקדים בגיל הרך.

משנות הארבעים של המאה ה-20 יצאו לאור בישראל ספרים המחנכים למיניות, המיועדים להורים ולאנשי חינוך. השפעתה של הפסיכולוגיה בשנות השבעים תרמה לעיסוק בחינוך מיני לילדים ולמתבגרים (ברוך, 1991). בשנת 1973 הקים שר החינוך יגאל אלון את היחידה לחינוך לחיי משפחה ולחינוך מיני במשרד החינוך.⁵ גבריאל קאבאליון (2007) סקר את מיסוד החינוך המיני בארץ. הוא טען כי הסברה מינית מעבירה ידע בהתאם לגיל קהל היעד, וכי חינוך מיני יוצר סוציאליזציה לערכי החברה, וקשה להפריד ביניהם. החינוך המיני משקף את השתנות הערכים. בעבר, מטרותיו היו חינוך לערכי משפחה, קונפורמיות, דיכוי יצר, מניעת הפרעות פסיכו-סקסואליות ומניעת מחלות מין. במהלך השנים השתנו והתווספו מטרות ובהן רכישת כישורי חיים, מידע בנוגע למין בטוח, מניעת הפצת מחלות, כבוד לשונות וקבלת האחר (קאבאליון, 2007, עמ' 108-109). למרות ההמלצות, הנושא אינו מרכזי בסדר היום החינוכי לגיל הרך.⁶

5 "אין להעלות על הדעת מערכת חינוך ראויה לשמה שלא תנסה להפעיל את השפעתה המייצבת בחינוך הדור הצעיר לקראת חיי משפחה תקינים ובריאים" (ברש 1973, אצל קאבאליון, 2007, עמ' 106).

6 תוכניות לימוד של משרד החינוך ויישומן במערכת החינוך בגני ילדים ובבתי הספר הן תחום למחקר נפרד.

סקירת ספרי ההדרכה המרכזיים בתחום זה, שיצאו לאור בישראל, מעלה שאחד הספרים הראשונים בעברית הוא **ספר החינוך המיני** (זהר וגולן, 1941). בפתיחה טוענים המחברים: "השאלה המינית היא מבעיות החברה האנושית אשר חשיבותן היא חינוכית, תרבותית וחברתית כאחת" (שם, עמ' 5). לדבריהם, חינוך מיני הוא חלק אינטגרלי של החינוך בכללותו. הספר שם דגש על החינוך הקיבוצי ומאפייניו. הפרק השלישי, "הסברה מינית לילדים רכים", מבהיר כי משנת החיים השנייה ועד לשנה החמישית-שישית הילדים נמצאים ב"גיל הקושיטות", ושאלת שאלות על מין היא תהליך טבעי. ההמלצה להורים היא לענות על שאלות הילדים ולא להפנות אותן אל המטפלת הקיבוצית (שם, עמ' 43-53). נורית גוברין (2007) סקרה שני ספרים נדירים לחינוך מיני, ספר אחד שנגנו בסוף המאה ה-19, המיועד לאנשי חינוך, והשני, ספר צבעוני לילדים משנות הארבעים של המאה ה-20 אשר אזל ועותק בודד שלו נותר בספרייה הלאומית. הספרים מעידים על ראשיתו של חינוך מיני בארץ, שעבר מתיאורים תמימים ורומנטיים לספרות מידעית המספקת תשובות מדעיות (גוברין, 2007). בשנות השישים ראה אור הספר **על המין – מה תספר לילדך** (סוידסורף, 1967), שפנה אל הורה הרוצה הכוונה כיצד לשוחח עם ילדיו בנושא מיניות.

משנות השבעים ואילך זכה הנושא ליותר התייחסות ונכתבו עוד ספרים. בספר **חינוך מיני לילדים קטנים, מלידה עד גיל עשר** (להמן, 1970) הציגה להמן את הוויכוח מי אחראי על חינוך מיני: הורים או אנשי חינוך,⁷ וטענה שאלה גם אלה צריכים לעסוק בנושא, כיוון שהוא אף פעם לא מטופל דיו. ספרה סוקר את התפתחות הילד מלידה ועד גיל עשר ואת יכולת הבנת המין בכל שלב. הספר **בואו נדבר על מין** (וינדרברג, 1975) ערוך כסדרת שאלות ותשובות, ומעביר מסר שכיוון שהילד לא מתבייש לשאול, המבוגר צריך לא להתבייש לענות. וינדרברג טענה כי הקושי בהסבר מיני נובע מנטייה להציגו באופן רומנטי, או עם גודש פרטים מיותרים. הצגת מין באופן חיובי מתנגשת עם שימוש בכינויי גנאי מיניים וקללות. לכן היא שילבה בספר סלנג שילדים מכירים. הספר **לדבר על מין עם ילדיך** (קלדרון וראמי, 1989) פונה להורי ילדים בגילאי ינקות ועד בגרות, ומדגיש כי מיניות האדם איננה לצורכי רבייה בלבד ומעורבים בה פנטזיות, אידאלים, הנאה וקשר.

המאה ה-21 הביאה להתעוררות נוספת בתחום. הספר **ההתנהגות המינית בגיל הילדות** (קוואנה גונסון, 2000), הוא ספר מקיף העוסק בשאלה כיצד לשוחח עם ילדים צעירים. הוא סוקר התנהגות מינית בריאה ובעייתית בגיל הילדות. שנים מאוחר יותר יצא בארה"ב הספר **לדבר על מין עם ילדינו** (ורנקו, 2016 [2014]), שנכתב בשפה קלה ומשלב הומור כדי לעודד הורים בעולם המודרני לשוחח על הנושא עם ילדיהם, ולא לחשוב שחינוך מיני ניתן לרכוש במרשתת (אינטרנט). את הספר כתב מחנך שעבד עם נערים בגילאי חטיבה ותיכון. אחריו יצא לאור בארץ הספר **מידע אמין על מין** (הברון ובשרטי, 2019) ובו מתארות המחברות את המציאות בישראל. הן טוענות שילדים נחשפים למין מגיל צעיר, ולכן מחובת ההורים לשוחח איתם. הספר ממוקד בילדים בגילאי בית הספר. באשר לגיל הגן, מוצגת הבחנה קצרה בין "התנהגויות תואמות ולא תואמות גיל, בין גיל 3 ל-6" (הברון

7 הסוגיה אם הנושא יילמד בחוג המשפחה או במערכת החינוך עולה גם סביב חינוך מניעתי (Walker, 2004).

ובשרטי, 2019, עמ' 143-144). למרות ההמלצה להתחיל לשוחח על הנושא בגיל צעיר, בספר חסרה הכוונה כיצד לעשות זאת. אתר המרשתת והפייסבוק שהקימו הכותבות מספק הסברים נוספים הנגישים לקהל וכולל הכוונה לתוכני חינוך מיני המתאימים לגילאים שונים, כולל הגיל הרך⁸.

ד"ר יוכי בן נון, פסיכולוגית התפתחותית בכירה, יו"ר הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, טענה בכתבה במגזין **הורים וילדים**: "ככל שילדים צעירים יותר בגיל, הלך המחשבה שלהם קונקרטי יותר. ילדים בני ארבע ערים יותר להבדלים האנטומיים בין המינים מאשר ילדים בני שלוש, לכן הם מסוגלים להבין יותר את פוטנציאל הקשר המיני בין גוף האישה לגוף הגבר" (ציטוט מריאיון בכתבה של בלייר, 2016, עמ' 62) לדבריה, עד גיל חמש אין צורך לתאר קשר מיני-פיזי כיוון שרוב הילדים לא יבינו זאת. הפסיכולוגית לילה קוסקוב מדגישה שבגיל שלוש ילד אינו מפנים מידע על קשר בין סיבה לתוצאה, לכן מומלץ לענות רק על מה שהילד שאל, ולא להציף במידע. מגיל חמש ניתן לפרט יותר (בלייר, 2016). למרות הצורך הקיים בשטח וההמלצה לשוחח עם הילדים, מצאי ספרי הדרכה להורים ולמחנכים מוגבל. משנת 2000 לא נכתב ספר הממוקד בחינוך מיני לגיל הרך.

ספרי הדרכה לילדים על מיניות שהתפרסמו בישראל במאה ה-20

ספרות לילדים היא שדר לשוני המיועד לשני נמענים, לילד ולמבוגר. היא לוקחת בחשבון את הפרספקטיבה של המבוגר ואת הפרספקטיבה של הילד, זו לצד זו (סצ'רדוטי, 2000). לפני רכישת הקריאה, הילד נתון לתיווך ולפרשנות טקסטואלית של המבוגר, המשפיעים על הבנת הטקסט באמצעות קצב קריאה, אינטונציה והפסקות (סצ'רדוטי, 2000). פיאז'ה טען שילד יוצר איזון בין ידע קיים לידע חדש על בסיס למידה, התאמה והטמעה (פיאז'ה אצל דניאל, 2014). הילד מתעניין בספרות הקשורה אל חייו וקולט מסרים המותאמים לרמת הבנתו (שיפרין, 1994). אינטראקציה בזמן הקריאה משפרת את רכישת השפה ואוצר המילים (סצ'רדוטי, 2000; קליין, 2008; שפירא וארם, 2009; תורג'מן, 2014), משפיעה על פיתוח קשרים חברתיים ומקנה כלים להשתלבות בחברה (שפירא וארם, 2009; סבג-שושן וארם, 2013).

במהלך המאה ה-20 יצאו לאור בישראל ספרים לילדים שעסקו בנושא חינוך מיני. הבולטים שבהם הם: **תינוק בא לעולם** (מילטון, לוין וזליגמן, 1957). ספר זה הוא הראשון שראה אור בעברית בנושא חינוך מיני לילדים (ברוך, 1991). הספר תורגם בידי המשוררת והסופרת מרים ילן-שטקליס. בהקדמה ילן-שטקליס מתארת כיצד בילדותה התחמקו מבוגרים מתשובה לשאלותיה, לכן היא סבורה שהספר יתרום לילד ולמבוגר. הספר בן שבעה-עשר פרקים, ומסביר רבייה של בעלי חיים ושל בני אדם. ילן-שטקליס ייעדה אותו לילדים בשלב שלפני ראשית קריאה ולקריאה עצמאית בגיל בית הספר היסודי.

---

8 אתר האינטרנט של מידע אמין על מיין: <https://www.minamin.org>

סוד החסידה (סגל, 1966) הוא הספר הראשון שנכתב בעברית, בידי רופא שחש חובה למסור לילדים עובדות נכונות. סיפור המסגרת מציג חסידות המתנערות מתפקידן במיתוס ומסבירות כיצד באמת נולדים תינוקות בני אדם. נוצרת הרחקה כפולה מעיסוק בנושא דרך סיפור המתרחש בארץ רחוקה, ומידע הנמסר באמצעות חסידות. הספר מיועד לילדים מגיל תשע היכולים לקרוא בעצמם.

כיצד באים תינוקות לעולם (אנדריו ושפ, 1969) הוא אחד הספרים המוקדמים והקלסיים שהיה נפוץ בארץ במשך שנים רבות. הספר מיועד לגיל הרך, אך מתאים גם לקריאה עצמאית של ילדים בגילאי בית הספר היסודי. הספר מתחיל בתיאור רבייה בפרחים ובבעלי חיים ועובר לרבייה של בני אדם. בספר אין סיפור מסגרת, הוא אינו מנוקד ואינו מחולק לפרקים. כל דף מלווה בהסבר קצר ובאיור המחשה.

זה לא סוד (שריר, 1987), נכתב בעברית.⁹ סיפור המסגרת מתאר דפוס רווח: עומד להיולד תינוק במשפחה. האם מבשרת לבנה שהיא בהיריון, הילד מתעניין ושואל שאלות. במרכז הספר ישנו סיפור פנימי שנקרא: "סיפור אהבה בין זרע וביצית", ובו מתוארים הזדווגות, היריון ולידה. האיברים מכונים בשמות תקינים ובסלנג. הספר חושף מידע באופן ישיר (ברוך, 1991). הספר יועד לגילאי 4-5. זה ספר ארוך בן שבעים עמודים ובו מידע מפורט שחלקו מיותר לגיל צעיר, מתוך הנחה שהילד יקלוט על פי הבנתו את המידע המוגש לו.

הספרים שיצאו לאור במאה ה-20 מהווים תשתית להבניית הנושא. בכל הספרים הושם דגש על נושא הרבייה, ואין התייחסות לנושא הרחב יותר של מיניות בגיל הרך. ברוך (1991) סקרה ספרים אלה באופן מפורט. לטענתה, הספרים שנכתבו עברית מדגישים הולדה בתוך תא משפחתי זוגי. נושא זה חוזר גם בספרים לגיל הרך שראו אור במאה ה-21.

תפקיד האיור בתיווך מידע לילדים

ספרות ילדים לגיל הרך מלווה באופן מסורתי באיורים. עד רכישת קריאה ילד חווה ספר באמצעות האיור וקריאה של מבוגר, ועל כן הממד הוויזואלי שווה ערך לטקסטואלי (רות, 1974; גונן, 2000; קיטה ואשל, 2006). האיור מהווה חלק בלתי נפרד המשלים את הטקסט, ובלעדיו הספר איננו שלם, הוא בעל יתרון מובנה בהראיית המסר ולא רק בתיאורו המילולי (ברעם אשל, 2020). הממד הוויזואלי מסביר את הטקסט, מעביר מסר ומפתח את הדמיון. לאיור ארבעה תפקידים מרכזיים: לעטר; לתאר ולהמחיש; לפרש ולהרחיב את הסיטואציה בטקסט; ליצור אווירה (סצ'רדוטי, 2000). תוכן האיור משרת פונקציות שונות: לימודית-קוגניטיבית; ערכית-מחברתית; אומנותית-אסתטית; ופסיכולוגית-טיפולית (גונן, 2004). "הפונקציה הלימודית מתמקדת בהקניה של מיומנויות חשיבה

---

9 בעקבותיו כתבה שריר את הספר הנפוץ **אילת מקבלת, סיפור על ילדה שמתחילה להתבגר** (שריר, 1989).

חזותית לילד, העוזרת בזיהוי העולם ובהתמצאות בו בעזרת ייצוגים, דימויים וסמלים" (גונן, 2004, עמ' 115), פונקציה זו היא הבסיסית והראשונה (גונן, 2004).

הטקסט והאיור מקיימים יחסי דיאלוג, תלות וסינרגיה (ברעם אשל, 2020). באלף השלישי האיור השתחרר מכפיפותו לטקסט, והפך לצורת הבעה אומונתית בפני עצמה המדגישה שפה אסתטית. תרמו לכך ספרי הילדים מסוגת ספרי התמונות – הפיקצ'רבווק, picture book (שיכמנטר, 2016, ברעם אשל, 2020). לספרי התמונות, הפיקצ'רבווק, יש לרוב יוצר אחד, הסופר הוא גם המאייר. יש לכך משמעות בכל הנוגע לתכנון מראש של המידע שיימסר באמצעות הטקסט והאיור. שלושה מהספרים הנבחרים במחקר זה יצרו סופרות-מאיירות, כך שהן אלה שתכננו מראש איזה מידע יימסר מילולית ומה יימסר ויזואלית. זאת בשונה ממצב שבו מאייר/ת מקבל/ת טקסט גמור ומגיב/ה אליו.

המחקר הנוכחי מתמקד גם בסגנון האיור בספרי חינוך מיני לילדים ובתרומתו. הוא בוחן את התאמת האיור לקהל היעד הכפול: הילד והמבוגר; הוא ממוקד בהתמודדות המאיירות עם דילמות בהצגת מיניות, ובבחירותיהן מה להראות ומה להשאיר סמוי או סמלי.

איך באים ילדים לעולם? חמישה ספרים לגיל הרך שהתפרסמו בישראל במאה

ה-21

במחקר הנוכחי נערכה השוואה בין ספרים לילדים בגיל הרך המסבירים כיצד באים תינוקות לעולם, שראו אור בעשרים השנים האחרונות. במחקר נבחנו: הפנייה אל המבוגר המקריא, תפקיד סיפור המסגרת, פירוט המידע והאיורים.

1. פנייה אל המבוגר המקריא

ספרים רבים העוסקים בחינוך מיני מלווים בדברי הסבר המעודדים הורים ומחנכים לעסוק בנושא. הפנייה אל המבוגר מעידה על כך שלספר יש קהל כפול – המבוגר והילד, וכי מטרתו לספק מידע רגיש שיש להיערך לקראתו. במאה ה-20 הספרים בתחום זה נפתחו בפנייה אל המבוגר המקריא. הם ביססו את מעמד הספר, הצביעו על סמכות הכותבים, הסבירו את התעוררות הסקרנות המינית בקרב ילדים והגדירו את התאמת הספר לקהל היעד. דברי תיווך למבוגר חשובים גם במאה ה-21, הם נותנים לגיטימציה וכלים כיצד לענות על שאלות הילדים. בשלושה מהספרים שנבדקו מופיעה פנייה למבוגר המקריא: בשני ספרים פנייה זו נעשית מטעם בעלי סמכות מקצועית או בייעוץ; בספר אחד הפונה למבוגרים היא הסופרת; בשניים מהספרים אין פנייה מפורשת אל המבוגר.

הספר הראשון שנסקור הוא היחיד שנכתב בידי נשות מקצוע בתחום: חנה ליבנה היא יועצת חינוכית וסופרת ילדים ונוער וגילה ברונר היא סקסולוגית ומנחה בחינוך מיני. בספרן **אנשים קטנים בבטן** (2003) העמוד האחרון פונה אל המבוגר המקריא ומעיד על סמכותן. הכתבות מצביעות על הבדלים בהתפתחות הסקרנות של ילדים בין גילאי 4-3 לגילאי חמש ואילך. בפנייתן להורים הן מדגישות את אחריותם להקנות חינוך מיני ומעודדות אותם לענות על שאלות הילדים. אולם, מעניין

לשים לב כי סיפור המסגרת בספרן מתאר הורים הנמנעים מלספק מידע לילד, ומי שעושה זאת היא הגננת.

הספר **תינוקות לא צומחים על עצים** נכתב ואויר בידי הסופרת והמאיירת האוסטרלית סופי בלקאול (2016). העמוד האחרון בספר פונה למבוגר ומצהיר שהספר מבוסס על ייעוץ של מומחים ובו "הצעות לתשובה על השאלה: מהיכן באים תינוקות?". מעניין שגם בספר זה, סיפור המסגרת מציג הורים שנמנעים משאלות הילד.

הספר **ככה באתי לעולם!** מאת סופרת הילדים שהם סמיט (2021), אויר בידי נעם וינר וזכה בפרס מוזיאון ישראל לאיור על שם בן יצחק לשנת 2022.¹⁰ העמוד הראשון פונה אל המבוגר בכותרת גדולה ודו-משמעית: "איך עושים את זה? או איך לקרוא את הספר הזה?" ההסבר כתוב בהומור ובהתרסה ומעודד הורים להתגבר על המבוכה. ההזמנה היא להכיר את הספר, לדלג בין העמודים, לבחור חלקים מתאימים ולשוחח בהתאמה לשלב ההתפתחותי של הילד.

הספר **אמא הטילה ביצה!** נכתב ואויר בידי הסופרת והמאיירת הבריטית בבט קול (2003). בספר אין דף פנייה אל המבוגרים. גב הספר מעיד שהוא "מציג גישה שונה, רעננה ומצחיקה מאוד לנושא טעון ולעיתים מביך", ונמכר במיליון עותקים.

הספר **מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** נכתב ואויר בידי הסופרת והמאיירת אלונה פרנקל (2015) אין בו דף פנייה למבוגרים. גב הספר מעיד בקצרה שהספר נותן תשובות אמת לכל השאלות.

מבין חמשת הספרים, רק הספר שכתבו נשות מקצוע בתחום זה מעיד על סמכותן ומתייחס להגדרת טווח הגיל שהספר מיועד אליו. ספרים שנכתבו בשנים מאוחרות יותר, מעידים על איכות הסופרות והמאיירות (כמי שזכו בפרסים), ואין בהם תיחום של גיל קהל היעד. כמו כן, אין התייחסות למקורות הסמכות של המחברות. מכאן, שנושא התייווך להורים חשוב, אך מתלוות אליו מטרות שיווקיות.

---

10 "בנימוק לפרס האיור לנעם וינר כתבו חבר השופטים: "בהתאמה לרוח הסיפור הייחודי, איוריה המפתיעים של נעם וינר משלבים בהצלחה בין איור מדעי-אורייני לאיור הומוריסטי-קריקטורי. וינר שוזרת בספר איורי חזית ורקע בסגנונות רבים: איור אנימטיבי, איור כמורילדי, דפי משבצות, בועות קומיקס ומגוון גופנים. כל אלו מזמנים אתנחתות חזותיות ומאפשרים ניווט חופשי בספר, ובכך מסייעים לקוראים הקטנים והגדולים להתגבר על המבוכה האפשרית מהנושא, ולחוש בנוח לקרוא בספר בקצב ובמינון המתאימים להם. האיור העשיר והאינטנסיבי מחזק באמצעות הדמויות החביבות של התינוק ובני משפחתו, שהן איקוניות ופרטיות בו בזמן. נוכחות המתמדת מייצבת את המידע הרב שנמסר בספר ואת העניין הסוער שמגלה בו החברה. השילוב בין אייקונים קלים לזיהוי לדמויות מעוצבות מעביר מסר חשוב: מרבית הילדים באים לעולם בדרך דומה, ובכל זאת ייחודית וחד פעמית". (אוחזר מתוך: <https://www.prtfl.co.il/archives/172235>)

2. סיפור המסגרת

הסיפור המידעי נועד להעביר לילד מידע בצורה פשוטה וברורה, להציב עובדות באופן המותאם להבנת הילד (אלמוג וברוך, 1996). ספרים מידעיים בנויים בדרך כלל סביב סיפור מסגרת עלילתי המתאים את המידע אל הקורא הצעיר ומעורר סקרנות והזדהות. בסיפור מתקיימים שני מישורי בדיון מילוליים, של סיפור המסגרת ושל הסיפור הפנימי (ברעם אשל 2020).

הספר **אנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003) מציג דפוס סיפורי נפוץ שבו עומד להיוולד תינוק במשפחה.¹¹ האם מספרת לבנה שיש לה תינוק בבטן, הוא שואל כיצד הוא נכנס לשם והיא נמנעת מלהשיב. הוא פונה לגננת, היא מביאה ספר ומסבירה לכל ילדי הגן. סיפור המסגרת מדגיש את רגשות הילד המקנא בתינוק שעומד להיוולד, וחושש למעמדו בבית. שני מישורי הבדיון, הסיפור העלילתי והמידעי, משתלבים כאשר הילד חולם בלילה שהוא משתתף במרוץ הזרעונים אל הביצית.

דפוס זה מופיע בספר **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016). הורים מספרים לבנם שלאם יש תינוק בבטן, הילד שואל את המבוגרים סביבו "מהיכן באים תינוקות" ומקבל תשובות מבלבלות. לבסוף הוא שואל את הוריו ומקבל הסבר קצר. הילד מבין שכל אחת מהדמויות נתנה לו חלק מהמידע (זרע, ביצית, בית חולים). נראה לו שסבא שסיפר על החסידות אינו מבין בעצמו, לכן עכשיו עליו להסביר לסבא. מוטיב זה מנפץ את מיתוס הסב הזקן והחכם שהיה מקובל בספרות העממית ומציג אותו כאדם שמרן מהדור הישן. סיפור המסגרת בנוי כסיפור מסע והרפתקה (Quest) של הילד אל האמת, הוא ארוך ומפורט, ואילו המידע הנכון מסופר בקצרה על פני עמוד אחד. הספר משמר נקודת מבט ילדית. אצל המבוגר המקריא עולה שאלה האם המבוגרים בדו סיפורים מתוך מבוכה, או שהילד לא הבין את ההסבר.

הספר **אמא הטילה ביצה!** (קול, 2003) נפתח כשילד וילדה יושבים בבית מבולגן וצופים בטלוויזיה. בלא סיבה מיוחדת ההורים מצהירים שהגיע הזמן להסביר להם "איך תינוקות באים לעולם". לאחר ההכרזה הדרמטית ההורים מספקים הסברים מצחיקים. הילדים מבינים את מבוכת ההורים, לוקחים אחריות, מסבירים ומציירים את התהליך, ומסכמים שעכשיו כולם יודעים את האמת. הסיפור חושף את הקושי של ההורים לספר את האמת. נראה כי יוזמתם הייתה מיותרת כיוון שהילדים בקיאים בתהליך (ברעם אשל, 2020). הסיפור בנוי בדפוס המגחיק את המבוגרים.¹² דפוס זה מתאים לעידן הפוסט-מודרני שבו התערערה הדיכוטומיה בין ילדים למבוגרים. הילדים

11 דפוס זה מופיע בספרים רבים. למשל: זה לא סוד (שריר, 1987), שהוזכר בסקירת הספרות, ובספר ההיריון של אמא, המדריך הראשון לחינוך מיני (שניידר וג'וצן-בק, 2010 [2005]).

12 בדומה לסיפורו הקלסי של ק. צ'וקובסקי "כך ולא כך" (תרגום לאה גולדברג, 1972) המתאר אב המצייר מצבים אבסורדיים ובתו מתקנת אותו. אצל צ'וקובסקי ולאה גולדברג זהו אמצעי הומוריסטי המחזק את הדימוי העצמי של הילד שיועד ומבין כביכול טוב יותר מהמבוגר.

ביקורתיים כלפי הוריהם ואף חכמים מהם, ולעיתים מחליפים תפקידים עם הוריהם (שיכמנטר, 2016).

דפוס זהה של הגחכת המבוגרים מופיע בספר **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021). במסיבת עיתונאים מראיינים תינוק שזה עתה נולד בנוגע לשאלה כיצד בא אל העולם. התינוק מבטיח שיספר את האמת ולועג למבוגרים המספרים שטויות, בסיום הספר הוא פונה לקהל: "שאלות נוספות?" ועונה: "יופי! [..] ושלא יספרו לכם שטויות", וקורץ. מכאן שהתינוק אינו סומך על המבוגרים שמסביבו שיספקו תשובת אמת. הספר עוקב אחרי המשפחה המביאה את התינוק הביתה בסל'קל. בזמן שהוא מסביר, אחותו מציירת את ההסברים. סיפור מסגרת זה הוא המורכב ביותר, אין בו עלילה לינארית. הוא מתאים להסבר של שיכמנטר: "ספרי התמונות הפוסט-מודרניים [...] מערערים את הרצף הנרטיבי המקובל, מגייסים אמצעים שונים לשבירת ציפיות הקורא ומשתמשים בטכניקות של מטא-בדיון [...] הספרים אירוניים במהותם, דבר הנובע מנטייתם לחתור תחת מוסכמות" (שיכמנטר, 2016, עמ' 142).

ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם (פרנקל, 2015), מציג דפוס של "הולדת הגיבור", ונשען על היכרות הילדים עם נפתלי, גיבור הספר **סיר הסיורים**¹³ (פרנקל, 1975) שנגמל מחיתולים. הספר מציג ציפייה לבוא תינוק חדש. העולם התכונן ללידת התינוק, כמו לבריאת האדם הראשון, נזר הבריאה. לאחר הלידה מוצגים ברכת מזל טוב, איחולי בריאות לתינוק, ואיחולי הללויה!¹⁴ הספר מסופר מנקודת מבטה של האם, זווית ראייה ייחודית זו לא הייתה יכולה להינתן מפי ילד מספר בגוף ראשון. האם היא עדה לסיפור היווצרותו של הגיבור נפתלי.

לסיפור המסגרת יש תפקיד חשוב ביצירת הקשר אל עולם הילד. בספרים שנבחנו הגיבורים הם ילדים בגיל גן, למעט תינוק אחד. ארבעה ספרים מציגים גיבור בן, ספר אחד מציג אחים: בן ובת. רוב הסיפורים נמסרים בגוף ראשון. הקול הילדי מצמצם את המידע הניתן ואת הרובד הלשוני שלו. נקודת מבט זו מגבירה את הזדהות הקוראים הצעירים ויוצרת אמינות להתאמת המסופר לקהל היעד. ספר אחד נמסר מנקודת מבט של האם ומדגיש ציפייה הורית להולדת התינוק. למרות שינוי נקודת המבט לקול דובר מבוגר, המידע הנמסר בספר דומה לזה שמוסר דובר ילד.

3. פירוט המידע

היבט נוסף שנבחן במחקר הוא רמת פירוט המידע הנמסר לקוראים על פי שלושה פרמטרים: מהימנות המידע, שיום איברי הרבייה ומושגים, והיקף המידע הנמסר לילדים. הספרים פותחים באופן הומוריסטי ומציגים סדרה של מיתוסים ותשובות שגויות באשר לדרך שבה באים תינוקות

13 הספר זכה להצלחה, תורגם לעשרות שפות, יצא גם במהדורה ובה גיבורה ילדה ששמה ציונה, ב-2007.

14 פרנקל התראיינה על ספרה ואמרה: "פשטות היא מילת המפתח כשניגשים להסביר לילד איך מגיעים ילדים לעולם. הגעתו של אדם חדש לעולמנו היא חלק מהבריאה, חלק מפלאי הטבע, העולם כבר מוכן לקראת התינוק החדש, יש שמחה לקראתו. חשוב להעביר את ההתפעלות, החמימות והפשטות המובילות ליצירת תינוק. וחשוב שילדים ידעו שיחסי מין הם גם דבר נעים ולא רק מיועד להולדה" (בליר, 2016, עמ' 61).

לעולם. להומור יש פונקציה חברתית המגדירה מחדש מותר ואסור, והוא מאפשר גמישות (ברגסון, אצל ברוך, 1992). הבנת הומור דורשת שליטה בשפה, היכרות עם המצב המתואר וזיהוי סתירות או אירוניה (ברוך, 1992). במקרה הנוכחי תפקיד ההומור ליצור אווירה של פתיחות. לעומת זאת, העיסוק במיניות מורחק לעמודים פנימיים יותר בספר.¹⁵ אולם, במובנים מסוימים, ההומור מושך את תשומת הלב אל השולי ופוגע באמינות הסיפור.

בספר אמא הטילה ביצה! (קול, 2003) ההורים מספרים שמכינים ילדים מבצק, שזורעים זרעים בעציץ, שאימא הטילה ביצה ועוד שלל רעיונות מופרכים כאלה. **בספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** (פרנקל, 2015) מתבדחים שחסידה לא הביאה תינוק, לא מצאו אותו בערוגת הכרוב, ולא קנו אותו בפיצוציה. בספר **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016), המבוגרים מספרים שתינוקות צומחים על עצים, מגיעים עם חסידות או בוקעים מביצה. **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021) מוזכרים מיתוס החסידה, ערוגת הכרוב ואנשים החופרים בור בשלג ומוצאים בו תינוק. השימוש בהומור מעיד על מבוכה או קושי לשוחח על הנושא באופן ישיר ואמין.

ילדים בגיל הרך עסוקים בלמידת שמות הדברים שסביבם. השיום מקנה שפה ומאפשר תקשורת. מתן שמות לאיברים ופירוט תפקידם מעניק לילדים כלים להבנת תהליכים ושליטה על הידע הנמסר להם. **באנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003) מוסבר תפקיד איברי הרבייה בשפה תקנית ובסלנג: איברי הזכר מכונים: "פיץ", "אשכים", "זרעים", "ביצים" ו"בולבול". איברי הנקבה מכונים: "פות", "נרתיק", "ביציות", "רחם", "ציצי" ו"שדיים". בספר יש מידע מיותר שאינו נחוץ לילד בגיל הרך (למשל שהפיץ גדל ומתקשה כדי להיכנס לגוף האישה, ועוד).

פרנקל מספרת בנוגע **לספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** (פרנקל, 2015): "היו הוצאות ספרים שחשבו שהשמות שבהם בחרתי לספרי – פיץ ופות – הם ישירים מדי אך התעקשתי עליהם" (פרנקל בריאיון עם צאת ספרה, אצל בלייר, 2016).¹⁶ בספר **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021) יש תיאור מפורט, ואף הרחבה על מושגים כגון "ניתוח קיסרי", "הפריה חוץ גופית", "אם פונדקאית", "בנק הזרע" ועוד.

15 זאת בניגוד לספר **תינוק נולד לנו** (קנודסון, 1978 [1971]) המציג את תהליך היווצרות העובר והלידה באופן ישיר בטקסט ובאיור, ללא סיפור רקע. הספר מתאר זוג שרוצה ילדים. הם מקיימים יחסי מין, נוצר היריון, המתפתח עד הלידה. בתיעוד שלבי ההיריון מוצגים שני בני הזוג בעירום מלא. בשעת הלידה האישה מצוירת בפישוק רגליים כשראש התינוק מבצבץ החוצה. הטקסט והאיור ישירים ועוסקים באופן ענייני בנושא.

16 בספר קודם שלה, **טיול אחר, טיול על פני הגוף** (פרנקל, 2003), פנתה המחברת להורים בעמוד הראשון והסבירה שראוי שילדים קטנים יכירו את כל אברי הגוף בשמותיהם. לאחר שהרחיבה כיצד כל איבר בגוף מתפקד, תוארו אברי המין בקיצור וללא דיוק: "זה הפיפי שלך ואלה האשכים / מאחור יש לך טוסיק. / על הטוסיק נוח מאוד לשבת. // לילדות יש פיפי כזה". גם האיור בעמודים אלה חיוור ולא ברור. כיוון שבהקדמה הצהירה שחשוב להקנות לילדים שפה, מפתיע המעבר לסלנג. בספרה הנוכחי הקפידה להשתמש בכינויים תקינים לאיברים חיצוניים. איברים פנימיים תוארו חלקית.

לעומת זאת, בספרים המתורגמים אין שיום לאיברים: בספר **אמא הטילה ביצה!** (קול, 2003) לא מופיע כינוי לאיברי הרבייה. הילדים מצירים בציור שטוח הבדלים בין בנים ובנות: ליד ציור של בטן עגולה ועיגולים כשדיים כתוב: "לאמא יש ביציות. הן נמצאות בתוך הבטן שלה". באיור האב מופיע ציור סמלי של פיץ וכתוב: "לאבא יש זרעים בתרמילים מחוץ לגוף שלו". בעמוד לאחר מכן כתוב: "לאבא יש גם צינור. הזרעים מהתרמילים יוצאים ממנו" // "הצינור נכנס לבטן של אמא דרך פתח קטן. אחר כך הזרעים שוחים בעזרת הזנבות שלהם". ההסבר מאוד חלקי ולקוי וקשה להבין ממנו. יש תחושה שהוא מתבסס על כך שהמידע כבר קיים אצל הילד.

אמא הטילה ביצה, איור: בבט קול
(האיור מופיע כאן באדיבות הוצאת מטר)

בספר **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016) חסר שיום והמידע מצומצם. חוסר שיום מעביר תחושה שהמילים מביכות. אף לא אחד מן הספרים מציינ את שמות האיברים הפנימיים: שחלות וחצוצרות, המוזכרות בספר **זה לא סוד** (שריר, 1987).

פירוט המידע משקף את תפיסת הכותבים באשר להתאמת התוכן לקהל היעד. **באנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003) הפירוט רב: הבדל בין המינים, תהליך התבגרות, יחסי מין, הפריה, היריון ולידה. **באמא הטילה ביצה!** (קול, 2003) המידע מוצג באופן חלקי וילדי, אך משלב הומור המיועד ככל הנראה לקורא המבוגר (ציור אופנים שונים של משגל). דרך ההומור הילד לומד שיחסי מין הם נושא מביך או מצחיק. **ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** (פרנקל, 2015) מצהיר שהולדת

תינוק מתחילה בזוג מאוהב ושיחסי המין מענגים. מודגש שזה תהליך נעים וטוב. הטקסט מפרט באופן מילולי, למשל שפין נכנס לפות אך ללא ייצוג ויזואלי. **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016) מתמקד במסע חיפוש התשובה לשאלה מהיכן באים תינוקות, ניסוח השאלה מוביל לתשובות שעניינן מאיפה הם באים ולא איך הם נוצרו. התשובה הנכונה ניתנת בקצרה ובצמצום לקראת סוף הספר, בכפולה אחת של עמודים. נאמר שם שתינוקות באים מהגוף של אימא, ונוצרים מזרעון קטנטן הנמצא אצל האב וביצה קטנטנה שנקראת ביצית הנמצאת אצל האם. כתוב: "התינוק גדל בפנים במשך תשעה חודשים." אין אזכור היכן (לא כתוב רחם / בטן). כתוב: "עד שאין לו מקום שם / ועד שהוא מוכן כדי להיוולד". כך מסתיים ההסבר.

בספר ככה באתי לעולם! (סמיט, 2021) בתשובה לשאלה "איך עושים תינוק?" כתוב: "1. לוקחים גבר ואישה. 2. מערבבים. 3. ממתנים לתפיחה במשך תשעה חודשים. 4. מוכן!" ואז מופיעה השאלה: "ככה באמת עושים תינוק?" ובעקבותיה מתחיל הסבר מפורט הכולל את התהליך כולו. הספר נמנע משימוש במינוח "טבעי" כדי לנרמל הריונות אחרים. היריון שנוצר ביחסי מין נקרא "הדרך הנפוצה". "הדרך המדעית" מתארת הפריה חוץ גופית, תרומת זרע וביצית. מתוארים גם הולדת תאומים, אימוץ, ולידה בניתוח קיסרי. המידע משתלב בסיפור הרקע באמצעות הערות קומיקס השוברות את הרצף הלינארי.

מידת פירוט המידע שונה מספר לספר. הספר שכתבו מומחיות בתחום (ליבנה וברונר, 2003) מעביר מידע מפורט ביותר ובאופן לינארי. הספר החדש ביותר (סמיט, 2021) הוא היחיד המתאר דרכים נוספות להולדה. הצגת המידע באופן לא לינארי יכול לבלבל ילדים צעירים. לעומת הפירוט המצוי בשני ספרים אלה, שלושת הספרים האחרים מציגים מידע חלקי. ארבעה ספרים מתארים את מרוץ הזירעונים אל הביצית, האפקט התחרותי מובן לילדים, אך לא הכרחי להבנת תהליך הרבייה.

4. איורים

האיורים בספרי חינוך מיני לילדים ממלאים תפקיד משמעותי. האיור משלים את הטקסט, מקנה מידע וממחיש תהליכים מורכבים. חשיבותו בולטת בהסבר תהליכים סמויים מן העין. הבחירה מה לצייר, תוכן וסגנון הציור מעידים על עמדת המאיירות מה לחשוף ומה לא.

האיורים בספר **אנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003) משלבים בין ריאלי ודמיוני. יש תרשימי התבגרות מילדה לאישה ומילד לגבר. תרשימים מפורטים של פות, חור השתן ופי הטבעת ואברי הגבר. על עמוד כפול באפקט של דפים מקופלים מצוירים גבר ואישה בעירום, מחובקים וקרובים, פרצופיהם נראים כפיות או שדונים בעלי אוזניים מחודדות. אחר כך, על פני עמודים אחדים מצויר עובר הגדל ברחם. בין הציורים מופיעות פיות עם כנפיים. מצוירת אישה הרה עם כנפיים ענקיות, וגבר עירום עם כנפיים ענקיות בשני מצבים: פיץ במצב רגיל – גבר עם כנפיים שמוטות, ובזקפה, הן פרושות. דימוי זה עוצב במחשבה על המבוגר המקריא ואינו מובן לילד. הפער בין הריאלי לדמיוני יוצר הטעיה. הכנסת ממד פנטסטי לספר מידעי מנסה לקרב את הספר אל עולם הילד, אך פוגמת באמינות הספר.

אנשים קטנים בבטן, איור: כריסטינה קדמון.
 (האיורים מופיעים כאן באדיבות הוצאת הקיבוץ המאוחד - ספרית פועלים)

בספר **אמא הטילה ביצה!** (קול, 2003) נעשה שימוש בשני סגנונות איור.¹⁷ האחד, לסיפור המסגרת, והאחר להסברה המינית הנעשית באופן גרפי, באמצעות ציורי ילדים בשפת ציור "ילדית" – קווי מתאר שטוחים, ראש עיגול, בטן אובלית, ממנה יוצאות ידיים ורגלים כמקלות ישרים. הציור הילדי מספק מידע חלקי על האיברים ועל תהליך הרבייה. ברעם אשל כתבה על הספר: "השימוש של קול בציורים ילדיים המייצרים ויזואליזציה של אקטים מיניים הוא, אפוא, שימוש מחוכם הפורץ את מגבלות הפיקוח על השיח המיני; שכן ציוריהם אינם מסתפקים בהסבר מדעי על מנגנון ההזדווגות אלא חושפים את ההנאה המשחקית הפרועה של המבוגרים מאקט זה" (ברעם אשל, 2020, עמ' 1066).

אמא הטילה ביצה! איור: בבט קול.
(האיורים מופיעים כאן באדיבות הוצאת מטר)

17 הפרדה בין סגנון איור סיפור המסגרת לאיורי ההסברה המינית מצויה גם בספר **ההריון של אמא, המדריך הראשון לחינוך מיני** (שניידר וג'וצן-בק, 2010 [2005]).

ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם (פרנקל, 2015) מצויר בסגנון הצבעוני האופייני לאלונה פרנקל: ציור שטוח, קווי מתאר שחורים, צבעים אחידים הממלאים משטחים. איברי הרבייה אינם מצוירים. בכפולת עמודים מצויר זוג מחובק מתנשק בעירום מוצנע וסמלי. עמוד אחר כך, מצוירים המון זרעונים שוחים אל עיגול בתוך עיגול (דימוי של "ביצית"). בעמוד שממול מצויר זרע שנכנס לביצית. ציורי הזרע והביצית נראים כציור מופשט ואינם ברורים למי שלא מבין את ההקשר. מסביב מצוירים פרחים צבעוניים ללא קשר לטקסט. התיאור המילולי מפורט יותר מאשר האיורים. פרנקל כתבה במילים מפורשות על כניסת פין לפות, אך בחרה לא לאייר את הסצנה. המבוגר יכול לדלג על המילים בלי לפגוע בעלילה. אך לאיור אין כאן תפקיד מידעי. הספר מסתיים בציור תינוק מונח על גבי קשת. הקשת מסמלת תקווה ביצירתה של פרנקל (מגל, 2015). הספר מדגיש נושאים חברתיים (ערך האדם, קשר בין בני זוג, עונג וכדומה) ופחות מבהיר עניינים ביולוגיים בתהליך הרבייה.

ספר מלא אהבה איך נפתלי בא לעולם, איור: אלונה פרנקל
(האיורים מופיעים כאן באדיבות המחברת והמאיירת אלונה פרנקל)

הספר **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016) מאויר באופן עדין ורומנטי. הציור מדגיש את המיתוסים – ציור של חסידה ענקית הנושאת תינוק בחיתול, כנפיה פרושות כשהיא עפה גבוה מעל בית קטן. ההסבר המיני מצומצם ומצויר על עמוד אחד ובאופן סכמתי: זרע, ביצית, עובר עם חבל טבור בתוך עיגול אדמדם כדימוי לרחם (אך אין אזכור לרחם). כל הציורים בעמוד זה מוקפים עיגול אדמדם. כולל תינוק קטן עטוף חיתול (איור החיתול זהה לחיתול שהחסידה הביאה בתחילת הספר).

תינוקות לא צומחים על עצים, איור: סופי בלקאול
(האיורים מופיעים כאן באדיבות הוצאת רימונים)

הספר **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021) מאויר בסגנון קומיקס ומציג שפות איור שונות, לא תמיד ברור המעבר משפה לשפה. ההסברה המינית מצוירת באופן סכמתי על דף משבצות והיא פחות צבעונית. מצוירת אישה שוכבת על הגב ברגליים פשוטות ועליה מצוירים איברי מין חיצוניים ופנימיים (תנוחה זו מאפשרת לקשר בין האיברים החיצוניים והפנימיים). לעומת זאת, בציור אחר רואים גבר ואישה במיטה, חצי גוף עירום וחצי גוף לבוש (חצי ימין לעומת חצי שמאל). איברי המין מוצנעים, בני הזוג מרוחקים זה מזה, הם אוחזים ידיים, אך לא נראית אינטימיות ביניהם במיטה. בדף הבא, באיור נאיבי מצוירות ארבע סצנות קטנות מפורטות: גבר ואישה עירומים, לגבר יש זקפה, קיום יחסי מין בעמידה, הפין מצויר בתוך האישה. הפער בין ציור בוטה לנאיבי, בין ציור הרקע להסברה המינית יוצר שפת איור לא אחידה.

ככה באתי לעולם, איור: נעם וינר
(האיורים מופיעים כאן באדיבות המאיירת נעם וינר)

האתגר לצייר לילדים תהליכי רבייה ובהם תכנים מיניים, מצריך בחירה בסגנון שלא יראה כפורנוגרפיה. האיור נועד להשלים הבנה של תהליכים שתוארו באופן מילולי. יש צורך להחליט מה לצייר ומה לא, מה משרת את המטרה המידעית של הספר. הבחירה צריכה לנבוע ממטרה זו. יש מאיירות שעוברות משפת איור אחת לאחרת ומציגות סצנות מסוימות באיור גרפי של ציורי קו. אחרות משלבות פיות או פרחים שאינם קשורים לטקסט, כדי ליצור אווירה קסומה ותמימה. לא תמיד הדבר משרת את המטרה ותורם לה.

דיון ומסקנות

ילדים מבטאים סקרנות טבעית ביחס למין מגיל צעיר (להמן, 1970, קוואנה גונסון, 2000, בליר, 2016). הם אינם מודעים לכך שהנושא מביך את המבוגרים. התשובה שהם מקבלים מלמדת אותם מה ניתן לשאול ואת מי. מטרת הספר לספק לילד מידע המתאים לנכונות המבוגר לדבר על מין (קוואנה גונסון, 2000, Martin & Torres 2014).

הספרים מתמודדים עם מגוון משימות: הצגת הבדלים ביולוגיים, הקניית שפה, הסבר על יחסי מין; תיאור תהליך האמבריולוגיה (היריון ולידה), מצבים רגשיים הכרוכים בשינויים משפחתיים; משפחות מגוונות; חינוך למיניות בריאה, הגדרת מותר ואסור בהתנהגות מינית וחשש מפגיעה מינית. כל אחת ממשימות אלה יכולה להוות עילה לספר נפרד.

ספרים לגיל הרך מיועדים לילדים עד גיל שש. מעבר לבית הספר היסודי מחולל שינוי דרמטי ברמת התפיסה של ילדים. בבית הספר הם רוכשים את מיומנות הקריאה, נפגשים עם ילדים גדולים ונחשפים לתכנים אחרים. חלק מהספרים שנבחנו במחקר זה פונים לטווח גילאים רחב (3-8). הרחבת טווח הגיל מעמיסה מידע רב, ומדגישה זווית הומוריסטית שלא משקפת מבט תמים של ילד הנחשף לראשונה לנושא. היעדר הכוונה למי מיועד הספר פוגמת בהתאמת התוכן לגיל הילד.

השוואת ספרי המאה ה-21 לספרים בנושא זה מן המאה הקודמת מעלה שתוכני הספרים כיום אינם מפורטים או ישירים יותר. במאה ה-20, הצגת רבייה של פרחים ובעלי החיים השהתה דיבור ישיר על מין, מתוך מטרה קונסטרוקטיבית להבנות ידע על בסיס עולם הטבע כמטונימיה לתהליך הרבייה אצל האדם – במציאות, ילד נתקל בחתולה ממליטה, כלבה מיוחמת וכלב הקופץ עליה, או ציפורים בריקוד חיזור. למידה התרחשה באמצעות הבניית ידע חדש על בסיס ידע קיים (התאמה והטמעה כדברי פיאז'ה). הספרים אלה נעלמו מספרי המאה ה-21. במקומם הופיעו הספרים הומוריסטיים ושינויים. ההומור משקף את מבוכת המבוגר. אולם, ילד השואל ברצינות מצפה לתשובה רצינית. אין לו צורך לצחוק על דבר שאינו מבין.

ספר מידעי מבליט שפה ואוצר מילים רלוונטיים לתחום ולנושא המוסברים. הספרים מבססים תשתית אוריינית להיכרות ילדים עם גופם, ועם גוף של גבר ואישה בוגרים. הספרים שנכתבו עברית, למרות ההבדלים ביניהם, מכנים את האיברים פין ופות. כינויים אלה, שנראו עד לא מזמן מרוחקים ומרתיעים (כדברי פרנקל), נכנסו לשפה המדוברת. מקצת מהספרים שנכתבו עברית משלבים ביטוי סלנג. לעומתם, שני הספרים המתורגמים לא משיימים או מסבירים ולא מאיירים את איברי המין באופן מפורש.

הספרים שנבחנו משקפים פערים בין הצהרת הכוונות ובין המידע שניתן בפועל, וכן בין הטקסט לאיור. הספר **אנשים קטנים בבטן** (ליבנה וברונר, 2003) הוא המפורט מבין הספרים. הטקסט ברור, אך איורי הפיות פוגעים באמינות התוכן. בספר **תינוקות לא צומחים על עצים** (בלקאול, 2016) נאמר כי כוונת הספר לספק מידע, אך מוצגות ארבע תשובות שגויות בשמונה כפולות דפים מאוירים, ועמוד

אחד בלבד מוקדש להסבר התקין. נוצר פער בין הצהרת הכוונות למידע המוצג. **ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם** (פרנקל, 2015) מציג פער בין הטקסט לאיור. הטקסט מפרט מידע מיותר¹⁸ שעורר ויכוח סוער,¹⁹ אך אין בו איור מפורש, ובכך נפגע הקניית הידע. הספר **ככה באתי לעולם!** (סמיט, 2021) מציג מידע עדכני ורחב שלא הוצג בעבר. שפת העיצוב חדשנית, הרצף מקוטע וחלק מהאיורים יכולים להיתפס כמתריסים.

האיור מהותי בספר לגיל הרך. הבחירה מה לצייר היא בחירה חינוכית ולא רק אסתטית. הספר מהווה תשתית לידע, לכן חשוב לדייק מידע ולהציגו באופן מובן וקליט, בלי להביך ובלי לאיים. המבוגר יכול להשמיט משפט בהקראה והילד לא ידע על כך, אך את האיור הילד רואה ולא תמיד מבין. כאשר טקסט לא מובן לילד הוא משלים באמצעות דמיון. ציור של דימוי שגוי (כמו הוספת כנפיים לאישה הרה) מטעה את הילד ומתקבע בהבנתו. חלק מהאיורים מעבירים מסר רב-משמעי שאינו תואם גיל רך.

במאה ה-20 הספרים נכתבו בידי ברי סמכא, רופאים, פסיכולוגים, יועצים חינוכיים המומחים בחינוך מיני. במאה ה-21 הסמכות עברה לסופרים ולסופרות. מחקר זה בחן ספרים שנכתבו ואוירו בידי נשים, רובן אינן נשות מקצוע בתחום החינוך המיני. ייתכן שיש כאן הד למסקנות של ווקר, שאימהות עוסקות בחינוך מיני יותר מאבות.

מחקרו של ווקר הדגיש פן מגדרי נוסף. הורים ציינו שקשה יותר לנהל שיחה על מין עם בנים מאשר עם בנות. הם ישוחחו עם הבנות עם קבלת הווסת, ויסביר על פריון והריון האפשריים משלב חיים זה. אולם, שיחה עם בנים מעוררת מבוכה והיא נדחית או לא מתקיימת (Walker, 2001). עניין מגדרי נוסף הוא אופיים של אברי המין. איברי מין זכריים הם גלויים וחינוכיים, הבן נוגע בפין באורח קבוע בזמן השתנה. לעומתם, איברי הנקבה סמויים ופנימיים. קיומם של שלושה חורים סמוכים והעובדה שלא ניתן לראותם באופן ישיר, גוררת חוסר ודאות אצל ילדות מה תכלית כל אחד מהם. הבדל מגדרי חשוב נוסף הוא העובדה כי בנות בבגרותן יוכלו להרות, דבר היכול ליצור הזדהות השלכתית עם האם. למרות כל זאת, הכתיבה לגיל הצעיר אינה מבחינה בין פנייה אל בנים ואל בנות. היבט זה חסר בספרות לילדים, וגם חסר בניתוח הפסיכולוגי-התפתחותי.²⁰ נוסף על כך, רוב הספרים

---

18 "כשבני אדם אוהבים, / הם רוצים להיות מאוד קרובים. [...] כל כך צמודים, / שהפין בגוף של אבא של נפתלי, / שעדיין לא היה אבא של אף אחד, / החליק לפות בגוף שלי, / אמא של נפתלי, / שלא הייתי עדין אמא של אף אחד. // ובתוך הגוף שלי / היה כל כך חמים, מענג ומרגש, / שטיפה מלאה זרעונים / נפלטה ממנו ונצמדה לביצית פצפונת / שִׁפְפָּתָהּ לה ברחם, / מקום מיוחד בתוך הבטן שלי // והיה לנו טוב. / והיה לנו מתוק. / והיה לנו נעים. ככה זה כשאוהבים. איזה יופי!"/ (פרנקל, 2015). עמודים אלה עוררו מחאות של הורים ברשתות חברתיות.

19 הספר עלה לדיון בוועדת החינוך של הכנסת ב 18.7.2017, יו"ר הוועדה הייתה ד"ר יפעת שאשא ביטון:

<https://main.knesset.gov.il/News/PressReleases/pages/press18.07.17jp.aspx>

20 למעט התאוריה של פרויד וממשיכי דרכו, על הקונפליקט האדיפלי, קנאת הפין וחרדת הסירוס (טיאנו, 1997, עמ' 93-105).

מתארים גיבור זכר, בחירה המעוררת שאלות מגדריות. בעבר מרבית גיבורי הספרות היו בנים שיצאו להרפתקה. אולם כיום המציאות השתנתה, בנות פעילות בתחומים מגוונים ולכן בולטת היעדרות הבנות כגיבורות סיפורי המסגרת.

סיכום

המחקר הציב את הספר כמקור ידע להבנת מיניות בקרב ילדים. במהלך השנים פורסמו בארץ כ-25 ספרים לילדים בנושא זה (ראו נספח). כל ספר מציע דרך שונה ורמת פירוט שונה. מגוון הספרים מאפשר להורים למצוא ספר המתאים למשפחתם, אמונתם וגישתם.²¹

שאלת המחקר הייתה איך מתמודדים הספרים במאה ה-21 עם השאלה "כיצד באים תינוקות לעולם", ברמת הטקסט, האיור ובהתאמה לגיל הרך. התמקדתי בחמישה ספרים, שלושה שנכתבו בעברית, ושניים מתורגמים. בין הספרים נמצאו קווי דמיון ושוני. קיים בהם סיפור מסגרת שבו גיבור סקרן יוצא במסע אל האמת. הספרים נבדלים ברמת המידע הנמסר בהם.

מחקר זה בא להשלים חסר מאז פורסם מחקרה של ברוך (1991). ברוך טענה שספרים שנכתבו בעברית הציגו תפיסה מסורתית לפיה הולדה מגיעה לאחר נישואין, כצעד של הרחבת המשפחה. לעומת זאת, ספרים מתורגמים מציגים מצבים משפחתיים מגוונים (ברוך, 1991, עמ' 111). בעשורים האחרונים מבנה המשפחה המסורתי איבד מבלעדיותו. משפחות מגוונות נעשו תופעה נפוצה ולגיטימית (שיכמנטר, 2016). ספרי ילדים על משפחות חדשות מתארים הצטרפות של ילדים למשפחה. ספרה של סמיט (2021) ייחודי בכך שהוא משלב בתוך רצף המידע המקובל מידע על הולדה במשפחות שונות (הפריית מבחנה, תרומת זרע וביצית).

התאמת הספרים לגיל הרך היא סוגיה מרכזית בהערכת הספרים. העמדה המקצועית הרווחת היא שבשלות הילד וסקרנותו צריכים להניע את תהליך רכישת המידע. המבוגר צריך להתגבר על המבוכה, אולם ניכר כי עדיין קיים טאבו (Walker, 2001, Walker, 2004, Martin & Torres 2014). חשש ההורים לעסוק במין נובע ממשבחה שגויה שהיעדר חשיפה יגן על ילדים וישאירם תמימים. אולם, המין הוא חלק בלתי נפרד מעולם הילדים, והיעדר שיח מותיר את חשיפת המידע בידי הילדים עצמם.

בדומה לגישה לתכנים מורכבים אחרים, יש פער גדול בין ספרים המיועדים לגילאי שלוש ולגילאי שמונה. הספר לא יכול לספק באופן מותאם מנעד רחב כל כך של גילאים וצרכים. גם הומור צריך להתאים לגיל הילדים, ומחייב זהירות מבדיחות המיועדות למבוגרים ויכולות להעביר מסר שלילי.

---

21 חשוב לציין את הספר **איך באים ילדים לעולם**, מאת אמילי עמרוסי (2022) שבא לתת מענה לאוכלוסייה הדתית. על פי הצהרת הכותבת, הספר מיועד לגילאי תשע ומעלה. גם האיורים העדינים מיועדים לילדים בוגרים יותר.

כדי לעודד סקרנות ויחס חיובי לגוף ולמין, ראוי ליצור סדרת ספרים המותאמת לגיל הילדים מבחינה רגשית וקוגניטיבית. מפגש ראשוני עם הנושא בגילאי 3-4 יקנה שמות לאיברי הגוף, הסבר על איברי מין חיצוניים ותפקידיהם. היריון יתואר באופן כללי, בלא תיאור אקט מיני, מידע זה מיותר לשלב ההתפתחותי המוקדם (בלייר, 2016). ספרים המתאימים לגיל זה, עוסקים בהולדת אה/אחות ומתחילים כשהאם הרה ותשומת הלב מופנית לתהליך הרגשי שעובר הגיבור לקראת הרחבת המשפחה. לקראת גיל חמש ילדים מפתחים מעבר מחשיבה מוחשית למופשטת (שיפריין, 1994), לכן מגיל זה ומעלה ניתן לפרט יותר: להסביר על אודות איברי מין חיצוניים ופנימיים, הזדווגות, הפריה ולידה. מגיל שבע ומעלה הספר מכין לקראת גיל התבגרות (ישנן ילדות שכבר בגיל תשע מקבלות וסת). הספר יתמקד בשינויים גופניים שמתרחשים בגוף, תיאור צמיחת השדיים, קבלת וסת וקרי לילה כחלק מנרמול הגוף והפרשותיו. יינתן הסבר גם על מיניות שאיננה למטרות הולדה, יחס האדם אל גופו, אוננות, עונג ודימוי גוף. כדאי להדגיש את מקום הילדה המתבגרת, אשר תוכל בבוא היום להפוך לאם, והיריון עשוי לעורר בה הזדהות או רתיעה.

מחקר זה בחן את מצאי הספרים הקיים. מחקר עתידי יוכל לבחון שילוב ספרים אלה בתוכניות לימוד של מערכת החינוך. כמו כן, מומלץ לחקור תגובות של גננות, הורים וילדים על חוויותיהם מקריאת הספרים. מחקר נוסף יכול להתמקד בבחינת ספרים אנציקלופדיים על גוף האדם ורמת המידע המופקת מהם. ממדים אלו ישלימו את ההבנה על מקום החינוך המיני לגיל הרך בישראל, ואת מעמד הספר ככלי מידעי-דידקטי בהקניית הידע ובתיווך הנושא.²²

מקורות

מקורות ראשוניים:

אנדריו, ס' ושפ, ס' (1969). **כיצד באים תינוקות לעולם**, תרגום: שרה רייפין, (איור: בלייק המטון), גבעתיים: ספריית מעריב.

בולצמן, מ' (2015). **סקיי, השמיעי קול!**, נשים לגופן.

בלקאול, ס' (2016 [2014]). **תינוקות לא צומחים על עצים**, תרגום: יעל שכנאי, (איור: סופי בלקאול), תל אביב: רימונים.

גולדברג, ל' (1972). "כך ולא כך", לפי ק. צ'וקובסקי, בתוך: **דירה להשכיר**, (איור: שמואל כץ), בני ברק: ספריית פועלים.

גורדון, ס' וג' (1996). **מוטב להיזהר ולא להצטער**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

ליבנה, ח' וברונר, ג' (2003). **אנשים קטנים בבטן** (איור: כריסטינה קדמון), בני ברק: הקיבוץ המאוחד, ספריית פועלים.

---

22 אני מודה לד"ר רננה גרין-שוקרון על הערותיה והארותיה החשובות.

מילטון, י', לוי, מ"ד וזליגמן, ה' (1957). **תינוק בא לעולם, סיפור על ראשית החיים**, תרגום, עריכה והקדמה: מרים ילן שטקליס, (איור: אלויס וילקין), תל אביב: הדר.

סגל, ז' (1966). **סוד החסידה, כיצד אנו נולדים וגדלים**, (איור: אורה ואליהו שוורץ), חיפה: קלמדע.

סוונסון, ת' (1997). **בבטן של אמא**, תרגום: יהודה אטלס, (איור: תומס סוונסון), תל אביב: קרן.

סמיט ש' (2021). **ככה באתי לעולם!** (איור: נעם וינר), מודיעין: כנרת.

פדר, י' (2012). **הגוף שלי הוא רק שלי**, תל-אביב: שוקן.

פרנקל, א' (2015). **ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם**, (איור: אלונה פרנקל), תל אביב: סטימצקי.

פרנקל, א' (2007). **סיר הסירים – ילדה**, (איור: אלונה פרנקל), בן שמן: מודן.

פרנקל, א' (2003). **טיול אחר, טיול על פני הגוף**, (איור: אלונה פרנקל), בן שמן: מודן.

פרנקל, א' (1975). **סיר הסירים**, (איור: אלונה פרנקל), רמת גן: מסדה.

קול, ב' (2003 [1994]). **אמא הטילה ביצה!** (איור: בבט קול), תרגום: אורית ארב, תל אביב: מטר.

קנודסון, פ"ה (1978 [1971]). **תינוק נולד לנו**, תרגום: רוני שטרקשל ושלמה בר-לב, (איור: פר הולם קנודסון), ירושלים: כתר.

שניידר, ס' וגוצן-בק, ב' (2010 [2005]). **ההיריון של אמא, המדריך הראשון לחינוך מיני**, תרגום: אורי שני, (איור: בטינה גוצן-בק), כפר מונש: עופרים.

שריר, ד' (1989). **אילת מקבלת, סיפור על ילדה שמתחילה להתבגר**, תל אביב: סירקיס.

שריר, ד' (1987). **זה לא סוד**, (איור: אלישבע גבע), תל אביב: סירקיס.

מקורות משניים:

אלמוג, ג' וברוך, מ' (1996). **ז'נרים בספרת לילדים**, משרד החינוך, התרבות והספורט - הגף להכשרת עובדי הוראה, תל אביב: מכון מופ"ת - מחקר ופיתוח תוכניות בהכשרת עובדי הוראה.

אריקסון, א' (1979). **ילדות וחברה**, תל אביב: ספריית פועלים.

אשר, ת' (2010). **חינוך לקבלת השונה: זהות מינית בגיל הרך, במכללה**, 22: עמ' 139-158. אוחזר: https://www.dyellin.ac.il/sites/default/files/journals/in_the_college/edition22/tamar_usher.pdf

בלייר, א' (2016). "החסידה עברה דירה", **הורים וילדים**, 339: עמ' 60-63.

ברוך, מ' (1991). **ילד אז – ילד עכשיו: עיון משווה בספרות ילדים בין שנות ה-40 לבין שנות ה-80**, תל אביב: ספריית פועלים.

ברוך, מ' (1992). **הומור בספרות ילדים**, ספרות ילדים ודרכי הוראתה במוסדות להכשרת עובדי הוראה (סדרה), ירושלים: משרד החינוך והתרבות, מכון מופ"ת.

ברעם אשל, ע' (2020). **פעולת הציור הילדי וייצוגיה בספרות לגיל הרך: אתגר התפתחותי, פעולה חתרנית, יצירה סובלמיטבית**. טיפול באומנויות: **מחקר ויצירה במעשה הטיפולי**, 10 (2), עמ' 1061-1070.

גוברין, נ' (2007). "פרחים, פרפרים ודבורים: חינוך מיני לילדים ולנוער בארץ ישראל", **עולם קטן: כתב עת לחקר ספרות ילדים ונוער**, 3: עמ' 66-82.

גונן, ת"ר' (2000). "בין שורות ובין צורות: רכיבים לזיהוי מסרים ערכיים באיור, בעיצוב ובטקסט של ספרים מאוירים לילדים", **עולם קטן: כתב עת לחקר ספרות ילדים ונוער**, 1: עמ' 41-70.

גונן, ת"ר' (2004). ארבע פנים לאיור: הפונקציות הקוגניטיבית, הערכית, האומנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי, **עולם קטן: כתב-עת לספרות ילדים ונוער**, 2: 140-111.

דניאל, מ' (2014). **התפתחות הילד**. תל אביב: משרד הכלכלה, האגף להכשרה מקצועית ולפיתוח כוח אדם, תחום פדגוגיה. מאה - המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי.

הברון, ש', בשרטי ס' (2019). **מידע אמין על מין**, בן שמן: מודן.

וינדרברג, ס' (1975). **בואו נדבר על מין**, תרגום: דליה למדני, הרצליה: ביתן.

ורנקו, א' (2016 [2014]). **לדבר על מין עם ילדינו**, תרגום: דקלה פרידמן, ירושלים ותל אביב: שוקן.

זהר, צ' וגולן, ש' (1941). **החינוך המיני**, מרחביה: הקיבוץ הארצי.

טיאנו, ש' (1997). "התפתחות", בתוך ש. טיאנו (עורך), **פסיכיאטריה של הילד והמתבגר**, עמ' 7-108. תל אביב: דינון.

יסעור, ח' וקרמר, ע' (1998). **לגדול עם ספרים**. קריית ביאליק: אח.

יפעת, ר', זדוניאסקי-ארליך, ש' וסנדבנק, א' (1999). **אירועי שיח בן, ניתוח על פי עקרונות מחקר פעולה**, תל אביב: מכון מופ"ת.

כוכבי, ה' ורביב ע' (2007). "'ואם תראי לי את שלך - אני אראה לך את שלי" - התפתחות המיניות של ילדים בגיל הגן", **המדריך הישראלי להורים, שנים ראשונות מהלידה ועד גיל שש**, עמ' 359-369, אור יהודה: כנרת זמורה ביתן.

להמן, ע' (1970). **חינוך מיני לילדים קטנים, מלידה עד גיל עשר**, תרגום: יוסף עוזיאל, תל אביב: בצלאל צ'ריקובר.

סבג-שושן, ת' וארם, ד' (2013) תרומת מפגשי אם-ילד בעת קריאת ספר להתפתחות המוסר בקרב ילדים צעירים. **חוקרים @ הגיל הרך**, מכללת לוינסקי לחינוך: 2.

סויסדורף, א' (1967). **על המין, מה תספר לילדיך?** תרגום: יואב הלוי, תל אביב: ספריית פועלים.

סצ'רדוטי, י' (2000). **ביחד וכל אחד לחוד: על נמען מבוגר ונמען ילד בשיח הספרות לילדים**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פוקו, מ' [1976] (1996). **תולדות המיניות: הרצון לדעת, חלק ראשון**, תרגום: גבריאל אש, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

קאבאליון, ג' (2007). הרקע למיסוד החינוך המיני וההסברה המינית בישראל, **במכללה**, 19: עמ' 105-146.

קוואנה ג'ונסון, ט' (2000). **הבנת ההתנהגות המינית בגיל הילדות, מה טבעי ובריא**, תרגום: אלה רבינוביץ', קריית ביאליק: אח.

קיטה ב', ואשל מ' (2006). איורים בספרי סיפורים מאוירים: תרומתם להרחבה ולהעמקה של אוצר המילים של ילדים, **עיון ומחקר בהכשרת מורים**, 10: עמ' 103-121.

קלדרון, מ"ס, וראמי, ג"י (1989). **לדבר על מין עם ילדיך**, תרגום: טלי דודזון, תל אביב: ספריית מעריב.

קליין, פ' (2008). מאפייני האינטראקציה החינוכית התיווכית והשפעותיה על ילדים בגיל הרך. בתוך פ' קליין וי' יבלון (עורכים). **ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך**, האקדמיה הלאומית למדעים. (עמ' 91-113).

רום, א', סגל, מ' וצור, ב' (2005). **ילד מה הוא אומר? על התפתחות שפה אצל ילדים**. תל אביב: מכון מופ"ת.

רות, מ' (1974). יחס אינטימי, **עיונים בחינוך: כתב עת למחקר בחינוך**, 3: עמ' 101-103.

שיכמנטר, ר' (2016). **מבטים חדשים על ספרות ילדים**, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

- שיפריין, ז' (1994). **שיקולים פסיכולוגיים חינוכיים בהתאמת יצירת ספרות לילדים**. תל אביב: מכון מופ"ת.
- שפירא, ר' וארם, ד' (2009), "הקשר בין קריאת ספרים לילדי גן לבין התפתחות השפה, ניצני האוריינות והאמפטיה שלהם", **עולם קטן: כתב עת לחקר ספרות ילדים ונוער**, 4, עמ' 123-134.
- תורג'מן, מ' (2014). הנאה מקריאה הנעה לקריאה. **הד הגן** (3) 78, עמ' 56-61.
- Brilleslijper-Kater, S. N., & Herman E. M. Baartman (2000). "What Do Young Children Know About Sex? Research on the Sexual Knowledge of Children Between the Ages of 2 and 6 Years." *Child Abuse Review* 9 (3): 166-182.
- Martin, K. A., & Torres, J. M. (2014). Where Did I Come from? US Parents, and Preschool Children's Participation in Sexual Socialization. *Sex Education*, 14 (2): 174-190.
- Martin, K. A., & Katherine P. Luke (2010). "Gender Differences in the ABC's of the Birds and the Bees: What Mothers Teach Young Children about Sexuality and Reproduction." *Sex Roles* 62 (3-4): 278-291.
- Stone, N., Ingham R., & Gibbins K. (2013). "Where Do Babies Come From?" Barriers to Early Sexuality Communication Between Parents and Young Children." *Sex Education* 13 (2): 228-240.
- Walker, JL (2001). A Qualitative Study of Parents' Experiences of Providing Sex Education for Their Children: The Implications for Health Education, *Health Education Journal*, 60 (2): 132-146.
- Walker, J. (2004). Parents and Sex Education – Looking Beyond 'the Birds and the Bees'. *Sex Education* 4, no. 3: 239-254.

נספח: רשימת ספרים על איך באים תינוקות לעולם שיצאו לאור בישראל, מסודרים על פי שנת ההוצאה:

- מילטון, י'. לוין, מ"ד, זליגמן ה' (1957). **תינוק בא לעולם, סיפור על ראשית החיים**, תרגום, עריכה והקדמה: מרים ילן שטקליס, (איור: אלויס וילקין), תל אביב: הדר.
- סגל, ז' (1966). **סוד החסידה, כיצד אנו נולדים וגדלים**, (איור: אורה ואליהו שוורץ), חיפה: קלמדע.
- אנדריו, ס"א, שפ, ס' (1969). **כיצד באים תינוקות לעולם**, תרגום: שרה רייפין, (איור: בלייק המטון), גבעתיים: ספרית מעריב.
- שפילד, מ' (1976). **מנין באים התינוקות**, (איור: שילה ביולי), רמת גן: מסדה.
- קנודסון, פ"ה (1978 [1971]). **תינוק נולד לנו**, תרגום: רוני שטרקשל ושלמה בר-לב, (איור: פר הולם קנודסון), ירושלים: כתר.
- רייך, מ' (1983). **התינוק, ילדים שואלים**, תרגום: תומי כץ, תל אביב: עם עובד.
- שריר, ד' (1987). **זה לא סוד**, (איור: אלישבע גבע), תל אביב: סירקיס.

מילטון, י'. לוי, מ"ד, זליגמן ה' (1991). **תינוק בא לעולם**, תרגום, עריכה והקדמה: מרים ילן שטקליס, (איור: הילה מעוז), תל אביב: הדר.

טהרלב, י' (1996). **תינוק נולד**, (איור: חיים רוזן), תל אביב: ספרי צמרת.

רויסטון, א' (1996 [1995]). **מאיפה באים תינוקות?**, תרגום: איתן בר-נתן, תל אביב: הד ארצי, שבא.

סוונסון, ת' (1997). **בבטן של אמא**, תרגום: יהודה אטלס, (איור: תומס סוונסון), תל אביב: קרן.

סנדמן, א' (1997). **תינוק נולד, אנו וגופנו**, אנציקלופדיה חזותית לילדם, תל אביב: יבנה.

בר, ע' (2000). **איך באת לעולם ארנבון נחמד?**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פלס, ר (2000). **תינוק צא כבר!**, (איורים: גיל-לי אלון קוריאלי), תל אביב: ספריית פועלים.

ליבנה, ח'. ברונר, ג' (2003). **אנשים קטנים בבטן** (איורים: כריסטינה קדמון), בני ברק: הקיבוץ המאוחד, ספריית פועלים.

קול, ב' (2003 [1994]). **אמא הטילה ביצה!** (איורים: בבט קול), תרגום: אורית ארב, תל אביב: מטר.

דגון, צ' (2010). **איך באתי לעולם?**, (איורים: הילה מעוז), תל אביב: ספר לכל.

שניידר, ס' וגוצן-בק, ב' (2010 [2005]). **ההיריון של אמא, המדריך הראשון לחינוך מיני**, תרגום: אורי שני, (איורים: בטינה גוצן-בק), כפר מונש: עופרים.

פרנקל, א' (2015). **ספר מלא אהבה, איך נפתלי בא לעולם**, (איורים: אלונה פרנקל), תל אביב: סטימצקי.

בלקאול, ס' (2016 [2014]). **תינוקות לא צומחים על עצים**, תרגום: יעל שכנאי, (איורים: סופי בלקאול), תל אביב: ידיעות אחרונות.

אסולין, ר (2019). **אמא תגידי איך זה קרה לך?**, (איורים: תמרה קרת), אזור: צמרת.

סילברברג, ק' (2019 [2012]). **איך נוצר תינוק**, (איורים: פיונה סמית'), תל אביב: מטר.

סמיט ש' (2021). **ככה באתי לעולם!** (איורים: נעם וינר), מודיעין: כנרת.

אלן, נ' (2022 [2004]). **לאן נעלם בילי, ספור גדול על זרעון קטן!**, תרגום: ראובת ניצן, (איורים: ניקולס אלן) הוד השרון: אגם ילדות.

עמרוסי, א' (2022). **איך באים ילדים לעולם**, (איורים: יונת קציר), ראשון לציון: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.